

AXIS ÉPÍTÉSZIRODA KFT.

Az alábbi beszélgetés 1992. február 5-én zajlott le Budapesten az AXIS Építész Iroda három alapító tagja, Nagy Tamás, Salamin Ferenc és Vincze László részvételével.

Nagy Tamás: - Makovecz Imre mellett dolgozva, órá figyelve megtanulhattuk, hogy az építészeiről nem beszélni, azt csinálni kell. A legtöbb velem készült interjúban, de még szakmai közönségnek szánt előadásában is az építészet ritkán jut főszerpéhez, a hangsúly történelmünkön, ember-család-haza kapcsolatán, nemzeti és egyetemes sorskérdéseken van. Nekem most az a gondolatom támadt, hogy veletek egy építészeti beszélgetést provokáljak. Makovecz mellett indult pályátok, természetes módon az ő építészeti felfogása jelentette a fő kiindulást számotokra, de azért érdekelne, hogy rajta kívül milyen más forrásokra támaszkodtatok?

Salamin Ferenc: - Nem tudom, hogy tudunk-e erre válaszolni, én úgy érzem, hogy kevésbé vagyok tudatos építész, főleg korábban inkább ösztönös voltam. Ösztönösök voltak ezek a házak. Ami egyetemistaként fantasztikus hatást tett rám, az a két Shelter-könyv. (A "spontán" építészet történeti és nemzetközi példáit feldolgozó amerikai kiadványok - szerk.) Csodáltam már akkor is Dévényit, Turányit, vagy akár téged is. Nagyon figyeltük Rossit, a Krieket, később Makovecz, Kós Károly, Lechner vált fontossá.

Nagy Tamás: - És a nagy organikusok, mint Wright, vagy Bruce Goff nem izgattak titeket?

Salamin Ferenc: - Szerintem mi még keveset tudunk róluk, most visszatekintve úgy érzem, az egyetemen építészeiről, építészekről nem nagyon volt szó. Wright például engem akkor annyira nem fogott meg. Most már kezdem szeretni a házeit. Korábban inkább a róla szóló történeteket szerettem. Aszussennek a házai például sokkal jobban megragadtak.

Vincze László: - Biztos vagyok benne, hogy nekem nincsenek olyan képességeim, hogy tudatosan megválasszam és kijelölöm a stílust, vagy az "építészetet", amit követni próbálok. Amennyiben az Imre építésze a minősítő és a legfontosabb, amennyiben nem csak építészetet értek ezen, hanem értem a generális rálátást a világra, társadalomra, a magánéletünkre, Imre mellett a szakmagyakorlásnak és a gondolkodásnak azonban vannak csapdái. Vajon az ember ki tud-e bújni abból az örvényből, amit a formák megértés nélküli adaptációja, vagy interpretálása kínál, nyújt nekünk? Mert ez a csapda, és ebbe a csapdába elég sokan beleesnek. A modern építészetnek, a két háború közötti modern építészetnek megvan egy olyan ikonográfiája, amit hogyha ismerünk, annak ismeretében el lehet dönteni, melyek a kimagasló, és melyek annak a stílusnak vagy annak a kornak, azt lehet mondani, a tömegtermékei. Ugyanezt meg lehet tenni a szerves építészetrel is.

Nagy Tamás: - Azt akarod mondani, hogy egyetlen mérce a minőség?

Vincze László: - A minőség és autentikusság. Nyilván ezt jobban ki kellene fejteni. Élünk egy hasonlaltal: úgy érzem, hogy Makovecz mellett meg lehet tanulni a nyelvet és a szókincset. De egyáltalán nem biztos, hogy ebből "irodalmi értékű" munka áll össze.

Nagy Tamás: - Na most itt még két különböző dolog van. Ha valami nem minőség, akkor mindegy, hogy organikus vagy modern vagy posztmodern, azt nem lehet értékelni. Amit mondtál, abban az lep meg, hogy szerinted azonos minőségi szint esetén a dolgok nem összevethetők. Ha jól értettelek. Mondjuk, szemedben ugyanazt az értéket képviseli egy jó modern és egy jó organikus épület. Tulajdonképpen az »organikus« szót nem szeretem, van már egy történeti tapadása, a »szerves« az jobb szó nekem. Számomra evidens, hogy a szerves gondolkodás hiánya az oka annak, hogy a világ ilyen nagy bajba került. Nekem Tschumi, vagy akármelyik dekonstruktivista high-tech csodái annak a világnak az elválaszthatatlan tartozékai, mely a hadiiparból, a túltermelésből, a természet kizsákmányolásából lett igen gazdag. Szóval, amit én szeretnék csinálni, az egy másik irányba mutat és ezt az irányt tartom a legfontosabbnak. És remélhetően egyre több olyan minőségű ház születik, mely hitelesíti ezt a vonalat,

Vincze László: - Nem lehet állítani, hogy csak a szerves gondolkodás az egyetlen szellemi minőség! Most példának okáért azt mondom - nevéket nem tudok említeni - Grazban van egy olyan épület, amire első blikkre azt mondom, hogy ez egy fantasztikus, ügyes átmosás a dekonstruktivista és a szerves formai jegyek között. A dekonstruktivista mű azért nem nyer meg, mert számomra nem izgalmas, valójában technikai bravúr. És ezt értem a minőség, és egyedül a technológiai minőség, a műszaki-esztétikai minőség bravúrján. Egy festmény sem attól minőségi, hogy holland vagy magyar festéket használ hozzá az ember, vagy milyen keretbe foglalja azt, hanem - rossz kifejezéssel -, hogy milyen a szoftverje.

Nagy Tamás: - Mondanál egy példát az élő építészet köréből?

Vincze László: - Például Santiago Calatrava. De ahogy Calatrava készíti az előtetőit, hídjait meg házait, az igazán autentikus, strukturájában átgondolt, egyszerűen teljes. A tárgyak, Calatrava tárgyai ennél fogva organikusak. Részleteiben magas színvonalon kitalált, pontosabban természeti, anatómiai tényekből újramodellezett lények. Melyhez még plusz hozzáadódik egy finomra csiszolt, tehát szellemes - műszaki, technikai leleményesség. Az építészet csak ritkán lehet konceptuális! Ezt nem engedheti meg magának. Így azt gondolom, hogy nem hiányozhat a szellemi rendező erő mellől a nagyon konkrét építészeti leleményesség, "materiális" választékosság.

Nagy Tamás: - Amikor példaképek, források felől kérdeztelek, egyikőtök sem említette a magyar népi építészetet. Nekem ez nagyon fontos támasz. Salaminnál észrevehetően látszik egy ilyen vonzás. Laci, nálad kevésbé. Tudnátok erről valamit mondani?

Vincze László: - Azt kérdezed, hogy mondjuk a csengeri sportsarnokban mennyire van ez jelen...

Nagy Tamás: - Hadd mondjak valamit, mielőtt folytatod. Csak azért, mert pont ott beszélünk erről. Emlékszel arra, amikor ott voltunk Csengeren megnézni a házat, akkor jártam először ott és nagyon megdöbbentett az a kép, ami ott fogadott. Ha egy ház olyan szintet üt meg, ami önmagában igazolja saját magát, akkor nem érdekes, hogy igazodik-e a környezethez, vagy sem. Lehet egy UFO is, és akkor is úgy érzed, hogy helyén van a dolog. És vannak olyan esetek, amikor fontosabb a helyi értékekhez való kötődés, igazodás, arány és lépték. A sportsarnok nekem az első kategóriába esik, úgyhogy ez a példa nem a legjobb arra, amit kérdezni akarok. De pl. ott vannak a gyöngyösi házaitok - ugyanarra a feladatra két eléggé eltérő választ adtatok.

Salamin Ferenc: - Persze. Számomra nagyon nagy mester Kós, de megmondom őszintén, hogy róla nem tudunk addig semmit, amíg nem csináltuk azt a könyvet (Kós Károly emlékkönyv 1883-1983., Bercsényi 28-30 kiadása - szerk.). Az ő válasza a népire az egyik alapvető dolog számomra. A népi építészettel kapcsolatban, ami rávilágít az egésznek a lényegére, azt szerintem Makovecztől meg lehet tanulni. Ma nincs meg már az a népi építészet, de ha visszamegyünk 50-100 évet, vagy többet, akkor találunk valamit. Ez a valami, akkor automatikusan ismétlődött nemzedékeken keresztül, amit kisebb-nagyobb hatások befolyásoltak, de azt lehet mondani, hogy egy olyan tudást másoltak - kételkedés nélkül - amiről gyakran már nem is tudták, hogy mi az. Ez a tudás visszamegy nagyon messzire a múltba, olyan mély rétegekbe, amikor egy ősi világról és a világmindenség összefüggéseiről alkotott tudásnak a része volt. És ha bármely népnél leásol, akkor ugyanazt az őstudást találod, amely a kozmosszal, a világmindenséggel, az abba illeszkedő természettel, és minden legkisebb apró résztvevővel való azonosságról, egylényegűségről szól. Tehát egy fa, a Mari néni és a csillagok mind ugyanabba a rendbe tartoznak. És ez a lényege a népi építészetnek, hogy a tükör a tisztaszobában, a kémény alakja, a ház helye a telken, a minták a hímzett párnán, a disznóvágás ideje és módja stb. azonos világrendbe tartoznak, mindenben az ősi tudás tükröződik.

Ezen kívül minden épületnél, szerintem, az adott helyszínhez kell alkalmazkodni, vagy arra választ adni, és hogy ennek a formai része mennyire jön elő, az minden esetben más. Olyan színvonalra emelkedni, mint mondjuk a Kósék, az nagyon nehéz. Hogy akármilyen léptékben vissza lehessen adni valaminek a hangulatát, tehát, hogy a kis háztól a parlament léptékéig is meg lehessen formálni egy házat hasonló érzésilágban, ez már egy olyan építészeti tudást kíván, amit az ember 80 éves korában sem ér el talán.

Vincze László: - Tamás, például te, aki Közép-Európából érkezted oda, hogyan tudtad használni ezt az útravalót, amikor Amerikában dolgoztál?

Nagy Tamás: - Hát, itt relatív eredményekről lehet beszámolni. Arról már meséltem, milyen kötöttségekkel dolgozik egy alkalmazott építész odaát. Szóval két esetben sikerült elérni, hogy rutinosan odavágott üvegdobozok helyett egy, az amerikai préri-építészet gyökereihez visszavezető megoldást fogadjon el a megbízó, és hát persze a saját irodám. Mindkét esetben szinte érintetlen természeti környezetbe kellett nagyléptékű irodaházakat letenni. Pavilonos, magastetős, széles csüngőereszes házakat rajzoltam. Kicsit meglepődtek a kollégák. New Yorkban akkortájt ugyanis a dekonstruktivisták vívtak nagy csatát a posztmodernnekkel, organikus építészetről még az apróbetűs hírekben sem lehetett olvasni. F. L. Wright a történelem része lett az amerikaiaknak. Szóval elfogadták, az egyik meg is épült, egy gyógyszerkutató intézet központi épülete.

De térjünk vissza Makoveczhez. Bizonyos elemeket, fogásokat mindnyájan kölcsönveszünk tőle. Ez normális, azt hiszem, pláne, ha kezdő és fiatal az ember. De a ti esetetekben van néhány dolog, aminek még csak véletlenül sem látni a nyomát. Van-e ebben valami tudatos? Mi ennek az oka? Ilyen például a félgömb kupola - azt hiszem, soha nem rajzoltatok ilyet -, vagy például Imrénél nagyon gyakran lefut a tető a földig, a ház úgy nő ki a földből.

Salamin Ferenc: - Ha egészen konkrétan akarok válaszolni, akkor nekem a kupolával semmi bajom nincs,

egyszerűen még nem volt ilyen alkalom. Nagyon erősnek érzem és azt tényleg csak akkor alkalmaznám, ha a ház adott részének nagyon erősnek kell lenni. Az, hogy a földből nő ki a ház, az szintén egy nagyon erősen makoveczes dolog, azt csak nagyon óvatosan használnám. Az ágasfát pedig valószínűleg soha.

Vincze László: - Vannak premisszái annak, hogy mit szabad és mit nem. Egy házban abszolút lehetősége van annak, hogy bizonyos allegóriákba vagy metaforákba rejtjük az idézetet. Ha ez sikerül, akkor azt mondom, hogy tökéletesen meg tudta ragadni pl. az ágasfát, és úgy kerül a házba, hogy nem csupán rutin makonás adaptáció, hanem arra szolgál, hogy a te eredeti ötletedben esetleg egy újabb réteget jelentsen. Ez feltételez egy igen finom, s azt mondom, kicsit elit magatartást. Mert ehhez beavatottnak kell lenni. Ezeket olvasni tudni kell. El tudok képzelni egy olyan házat, amelyik Makovecz-, Csete-, Reimholz- vagy akár Finta-szavakat, gyűjt össze, és ezekből nem kollázst készít, hanem saját invenciókkal ragozza ezeket. Ez az irodalomban megint megvan. Karinthy remek "Így írtok ti"-je csak abban az esetben érhető, ha elég tájékozott vagy a magyar irodalomban. Salaminnak abban van igaza, hogy disztiníválni kell, bizonyos alázattal kell hozzányúlni az ágasfához, a földfeltöltéshez. Mert ezek - hogyha egyéb magyarázata és jelentősége nincs - disszonánsan csengenek.

Salamin Ferenc: - Van ennek egy személyre szabott része is, ahogy én látom. Szerintem a Laci - csukd be a füled - olyan östehetség, akinek semmilyen átvett dologra nincs szüksége. Amióta elkezdett rajzolni, mondjuk 16 éves korában, azóta jönnek ki belőle a különböző csodák...

Nagy Tamás: - Az előbb kifejejtettem a ferde támaszt, mint ellenpéldát...

Salamin Ferenc: - Hogy ez miért épült be ennyire a terveinkbe? A terhek lejutásának irányát mutatja és a "mérnöki" szerkezethez képest ez egy "szerves", nyomott szerkezet. A sugaras ferdetámaszos alátámasztás azt a kupolahatást, azt a parabolikus, önmagát megtartó metszetet adja, amiben nincs húzott elem. Abszolút Makovecztől átvett, ez kétségtelen, de nem formai elem, hanem egy gondolkodásmódból következik. Bármilyen vonóvasas, húzott elemes lefedés mérnöki szerkezet jellegű.

De hogy a személyes részét befejezzük, mostani fejjel úgy érzem, hogyha valami keveset tudok a háztervezésről, akkor én azt inkább tanulásból, tapasztalásból szedtem össze, mint velem született adottsággal. Ami azt jelenti, hogy az elején feltétlenül egy Makovecz-utánzás is belépett. Például a fonyódi gimnáziumot, amikor terveztem, igen meg voltam ijedve, hogy én ilyen nagy házat nem tudok csinálni és hogy inkább tervezze meg más.

Baromira szenvedtem, és ami kijött a végén, arra azt mondtam, makoveczes. Az Imre pedig azt mondja, azóta is, hogy nem, az a ház inkább "salaminos".

A szöveg pedig ugye az, azt mondják a kívülállók, hogy a Makovecz kis Makoveczeket gyártott a MAKONÁ-ban. Ehhez képest a valóság az, hogy egyrészt, akik ezt mondják, nem veszik figyelembe, hogy vannak kis Krierek is, meg kis Rossik, meg egyebek, másrészt pedig ti is tudjátok, hogy az Imre abszolút nem szólt bele, hogy mit csinálunk. Sőt, néha úgy éreztük, túl keveset szól hozzá a terveinkhez. Állandóan arról beszélt, hogy ne utánozzuk, hanem a saját magunk dolgát csináljuk és az elején mindig lelki traumát okozott az embereknek, amikor azt mondta, hogy hát ez szar, mert ez egy Makoveczes ház és tessék valami jobbat csinálni. Úgyhogy éppen az ellenkezője igaz. Tehát én úgy gondolom, hogy ki mennyire utánozta, az csak a saját tehetségén és az adott fejlődési stádiumán múlott és múlik.

Vincze László: - Én hálás vagyok az Imrének azért az első három évért, amit vele dolgoztam, hogy az ő felelősségére rajzoltam. Akkoriban úgy gondoltam, hogy jobb minél előbb egy önálló melóhoz hozzájutni. Hát tudod, ez az ismert sztereotip szabadságkényszer, és valószínű, hogy az a pillanat, amikor éretté válik az ember önálló munkára, mindenki esetében más és más.

Például én túl korán kezdtem el házat csinálni. Tehát kellett volna még néhány év. Nem azt mondom, hogy szívesen csináltam volna, mert biztos, hogy égette volna a seggemet az, hogy na, most már aztán mozogni kéne. De fantasztikus hálás vagyok, hogy csak az első három-négy Makovecz-ház után jutottam önálló feladathoz.

Pókaszeptek tele van hibával, de ez az a helyzet, amit szerintem minden kezdő átél. Nehéz éveket úgy lehúzni, hogy alázattal a mester keze alá dolgozzon az ember, hisz szeretne már hozzákezdeni a saját ház építéséhez. És ez így természetes is. A tudás évek múlva érik tapasztalattá.

Nagy Tamás: - Ez nem kérdés, inkább megjegyzés, Imrétől nemcsak szakmát, de magatartást, tárgyalási készséget, stratégiát tanultunk a MAKONÁ-ban. Persze ehhez adott volt egy olyan társadalmi közeg, amiben egy jó képességű, kis karizmatikus képességgel is megáldott építész csodákat tudott művelni, mondjuk egy faluban. Egyszerűen meg lehetett győzni az embereket...

Salamin Ferenc: - Nem volt ebben egyfajta titkos földalatti mozgalomnak az érzése?

Nagy Tamás: - Pont ezt akartam mondani. Fantasztikus így visszamenőleg látni, hogy a bolsevizmus elleni

egységes összetartás mennyire összekovácsolt abszolút össze nem illő embereket, mit tudom én, egy vidéki tanácselnök olyan partnered lehetett, akivel teljesen azonos célokért küzdöttél, mondjuk egy közösségi házért. Ezek az emberek most padlón vannak, újfajta megbízókkal kell dolgoznunk. A pénz képviselőivel. És ezek a bolsevikoknál is keményebb ellenfélnek tűnnek. De a régi szabály úgy érzem, érvényben maradt: nincs fontosabb, mint hogy a megbízód megérezzen benned egy tartást. Ennek még ma is hitele van. És abban is hiszek, hogy az előbb említett közösségi igények egyszer föltámadnak még.

Vincze László: - Az is kérdés, hogy te, mint építész, ebben a kicsit romantikus szerepben mennyire tudsz beleszólni a tervezés utáni történetekbe, mennyire tudod partnernek elfogadtatni magad, a stratégiádat, a dramaturgiádat, hogy vagy képes szembeállítani azt mai vállalkozói érdekekkel. Jólesik ebben hinni és tenni. Nyugaton az építészek már rég nincsenek meg ezek az archaikus szerepei, lehetőségei.

Nagy Tamás: - Még egy kérdésem lenne hozzátok. Még ugyan az elején vagytok a pályának, de talán már érzitek, mi az a csapás, ami fele mentek, melyik az a ház, amiről úgy érzitek, hogy leginkább "Vincze Laci ház" vagy "Salamin-ház". Feri, neked például a szentendrei házadat tartom a legkarakteresebbnek.

Salamin Ferenc: - Vannak házak, melyeket jobban szeretek a többinél, pl. Szentendre, Szerencs vagy Miskolc. Amit szeretek, az egy olyan ház, amely mintha mindig ott lett volna a helyén, de mégis van benne valami, ami új helyzetet teremt.

Nagy Tamás: - Laci, nálad azt látom, hogy nagyon fontos számodra a dinamizmust megjeleníteni a házaidon, tehát van egy olyanfajta feszültség, ami elsősorban erős asszimetriára épül, a formáknak van egy furcsa dinamikus nyújtottsága. Pl. a csengeri étteremnél, az oroszlányi templomnál, családi házaidnál. Honnan jön ez?

Vincze László: - A hajó az egyik analógia. A hajó és a csónak, ami templomhajó, úszóhajó, felfordított bárka stb. Számomra maga a hajó szerkezete a legfantasztikusabb ácsszerkezet, ami létezik. Valószínű, hogy ezt nem lehet überegni egyetlen templomkúpulával, vagy tetőszerkezettel sem. Tehát a szakmának és a szekerce munkájának a hajóépítésben lehet talán a csúcса, abban teljesedett ki. Jól példázzák ezt Ekler harangodói háza, számomra ez mind ugyanazt hozza elő.

Salamin Ferenc: - Akkor most mondd el te, hogy mi az a vezérfonal, amit követsz.

Nagy Tamás: - Amikor elkészült a Semmelweis utcai ház, Imre elég pejoratív felhanggal azt mondta nekem, hogy milyen baromi száraz ez a ház, racionális meg minden és ez akkor eléggé megütött engem. Aztán rájöttem arra, hogy én is ilyen vagyok, száraz és racionális. És hogy abban, amit én csinállok, abban benne van az én puritán protestáns neveltetésem, és az egyszerűen kitorolhatatlan, és nem tudok olyanokat rajzolni, mint ti, még ha tudnék is úgy rajzolni, mert egyszerűen nem akarom földíszíteni a csatornát, meg az oromzatot vagy mit tudom én. A tér és forma tekintetében mindig keresem a ház belső magját, valami súlypont-szerúséget. Ahol az egész ház felfüggeszthető. Talán egy kozmikus kapcsolat iránti vágy okozza ezt, nem tudom. És ha egy mód van rá, ideteszem a ház eszmei centrumát, a közösségi teret, lakásnál mondjuk az étkezőt, mert egy családi háznak ez a lelke.

A Semmelweis utcában a kazánház lett ilyen elem a sarkon, ami ugyan vitatható egy olyan épületnél, melyben bank, söröző és 41 lakás van. De úgy éreztem, hogy egy ilyen belvárosi tömbnek a sarokfeje az egyik legfontosabb pontja. Ami a leginkább izgat egyébként, arra zenei példát tudnék inkább említeni: Bartókot. Hogyan lehet ősi mintákból, gyökerekből, azok átírásával XXI. századit csinálni. Alázatot és méltóságot egyszerre megjeleníteni. Nemzeti és nemzetközi egyszerre. Ebben az összefüggésben tekintem mesteremnek Makoveczet is.

Kérdeztem tőletek az egyéb hatásokat, nekem az "északiak" voltak ilyen korai példák: Asplund, Erskine, az öreg Saarinen. Erskine a leginkább, majdnem anonym, de egy lehelettel mindig több van benne. És ettől nagyon erős, ettől lehelettel. De igazából a népi építkezés volt és maradt a legfontosabb fogódzóm. Az, hogy olyan közel tudtak kerülni Istenhez. Ha megnézel egy parasztházat Tolnában, vagy mondjuk egy magtárat Vermontban, olyan éles, tiszta hangokat hallasz, hogy belesüketülsz.

Hát ezeket a hangokat keresem.

Salamin Ferenc: - Az egészben a fontos Isten keresése, de nemcsak az építészetben, hanem az ember egész életében. Mert az egy más dolog, hogy hogyan nőtt föl az ember, és utána esetleg ifjú korában hová kalandozott, utána meg nem tudja, hogy most mi van. Mert, sajnos, az a helyzet, hogy valami fogódzó kell, illetve nem sajnos, hanem ez a jó. És ezt a fogódzót vagy irányt kell megtalálni és ezt nevezhetjük nyugodtan istenkeresésnek is, azt hiszem.